

відзначав В.Соловйов, «тільки тому може вільно, внутрішньо єднатися з божественним началом (Богом – П.П.), що вона сама, у певному розумінні, є божественною, точніше – причетна до Божества» [Соловьев В.С. Сочинения. - М., 1994. - С. 27].

Власне, сам факт цього боговтілення окремої людини в християнстві передбачає розуміння людини не як абстрактного поняття (людини взагалі), а як справжньої, живої особи, як окремої особистості і як окремого божества. Іншими словами, кожна людина має безумовну, божественну цінність і значення. Бог християнської релігії, з одного боку, включає в себе безумовний зміст усього, а з іншого – не задовольняється лише тим, що має «все в собі». Він прагне мати поруч ще й людину, як своє творіння, як свою дитину, аби бути завершеним чи абсолютним, бути Богом. Поруч з цим, в Євангелії від Івана Ісус недвозначно дав зрозуміти, що й людина є Богом. І то лише тому, що вона причетна до божественної сутності. То ж, християнство, незважаючи на те, що воно визнавало людину як натуру гріховну і наскрізь просякнуту гріхом, піднесло її до рангу вінця Божого творива, надало їй можливість відчувати себе впевненою особистістю. Шлях до майбутнього божественного буття, зрештою - Страшний суд започатковується тут, бо ж судиться людина згідно з тими моральними настановами, які спрямовані культивувати і регулювати в ній її божественність, перетворювати її на Бога чи, перефразовуючи апостола Павла, «зодягати її Христом».

Віднаходячи в християнстві для себе нові смисли життя, сенс свого саме морального буття, людина усвідомлювала водночас значущість себе як особистості, того, що вона виступає не лише знавцем і носієм вищої істини буття, а й засобом реалізації у світі чогось більш цінного. «За християнським уявленням особистість священна, - наголошує папа Іван Павло II. - Зв'язок із Богом є невід'ємною частиною самого існування особистості. Бути особистістю для християнина – значить, бути живим образом Бога, значить, відчувати внутрішню залежність від трансцендентної дійсності, значить, виявляти присутність божественного у світі. Коротше кажучи, для християнина особистість є живим зв'язком із Богом» [L'Allocuzione del Papa All'UNESCO (2 giugno 1980) // L'Osservatore Romano. - 2-3.06, 1980]. Відтак людина-християнин, віруючи в божественну любов, увірувала водночас і в саму себе.

7.2а. Вселенськість католицизму як християнського феномену.

Претензії на світове визнання, вселенськість окремих патріархів і універсальність партикулярних Церков започатковані вже на Вселенських соборах, коли християнство ще не було інституційно поділеним (що відбулося в 1054р.). VI Вселенський Собор (680 – 681 рр.) визнав рівність всіх п'яти вселенських патріархів: Антіохійського, Єрусалимського, Олександрійського, Константинопольського і Римського, ухваливши, що першим серед рівних є Римський папа, який отримав титул *protos*.

По-різному склалися політичні умови функціонування християнської Церкви на Заході і Сході Римської імперії після її поділу у 395 р. Упродовж майже одного століття в результаті вторгнення варварів імперська влада і вся адміністративна організація Західної Римської імперії у 476 р. була остаточно знищена. Варварські державні утворення, які її замінили, спромоглися заповнити безвладну порожнечу через свої центри влади, створюючи політичну і культурну базу нової цивілізації. За цих умов папа і єпископи в своїх дієцезіях стають єдиними авторитетними і владними особами. Вожді варварських племен після їх християнізації й охрещення з рук Римського папи отримують символ влади – корони і стають, по суті, папськими підданими. Монастирі та єпископські кафедри спрямовують свою діяльність на романізацію варварів. Церковні собори фактично стають релігійно-політичними інституціями, які приймають закони для суспільного управління. Відтак, після 300-річного занепаду у центрі Європи відроджується Римська імперія, у якій найвищим джерелом влади була Церква і Папа. Карл Великий отримує у 800 році корону з рук папи Лева III.

На Сході Церква існувала в умовах міцної централізованої державної влади і фактично була її служницею. Тут утверджується цезаропапізм, на протилежність Заходу, де закріпився папоцезаризм у формі ерократії. Цьому сприяли теологічні й еклезіональні особливості розвитку Церкви на Заході й Сході колишньої Римської імперії. З одного боку, онтологічно – юридичне обґрунтування пріоритетності церковної влади і папства як ієрархічно-монархічної форми церковності, з другого (у Візантії) – пріоритет надавався літургійним формам і запеклій боротьбі з ересями, домінувала містика. Відтак, на Заході Церква сформувалася як автономно-самостійний ресурс влади, якій підпорядковувалася світська державна влада. Згодом, після поділу Церков у 1054 р., Католицька Церква набула статусу суб'єкта церковно-державних відносин. Православна Церква, навпаки, перетворилася в об'єкт державно-церковних відносин.

Григоріанська реформа, проведена папою Григорієм VII (1073 – 1085 рр.), утвердила концепцію вселенської влади Римського папи як найвищого арбітра і загальновізантійного лідера західного християнського світу, обґрунтувавши статус вселенськості вищою владою папи в Церкві і наявністю такої влади папи у світській, державній владі. Теократична концепція і програма практичного її застосування була зафіксована документально як «*Diktatus Papae*» («Диктат папи»), в якому, зокрема, проголошувалося: папа – верховний сеньйор всіх земних володарів з правом їх призначення, зміщення і суду над ними; будь-яке важливе рішення церковного і світського характеру узгоджується з вселенським понтифіком; папа є непомильним, його ухвали не обговорюються і не піддаються сумнівам.

Теократична концепція Григоріанської реформи сприяла централізації церковного управління під орудою Святого Престолу в усьому Західному світі. Вона була покладена в основу формування ідеї західної християнської

середньовічної держави *Respublika Christiana* та її практичного втілення у «Римській священній імперії німецької нації», яка фактично проіснувала в Західній Європі до наполеонівської епохи. Імперську владу репрезентували король (здебільшого німець) і папа, а у владних структурах імперії вона розподілялася порівну між представниками Церкви та імператора. Абсолютизм світської папської влади отримав необхідне теологічне обґрунтування і вперше на цю теологічну доктрину публічно послався папа Інокентій III (1198 – 1216 рр.), заявивши, що він є намісником Христа на землі і спадкоємцем апостола Петра. Боніфацій VIII (1234 – 1303 рр.) у буллі «*Unam Sanctam*» проголосив її догматом віри.

Рух конциліаризму, який намагався підпорядкувати папу юрисдикції вселенських соборів, авіньонське полонення пап (1309 – 1377 рр.), «великий розкол», «велика схизма» (1378 -1417 рр.) похитнули владу пап, але вже Констанцький собор (1417 р.) відновив єдність у Католицькій Церкві і припинив її кризу, яка проте з небувалими масштабами розгорнулася під час Реформації, завдавши удару вселенськості католицизму. Католиків в Європі фактично стало стільки, скільки протестантів. З-під скіпетра папи звільнилися Великобританія, скандинавські країни, майже наполовину зменшилася кількість католиків в Німеччині, Голландії, Швейцарії, Угорщині, Чехії та інших європейських країнах.

Контрреформація опрацювала стратегію і запровадила тактику з метою відновлення вселенськості католицизму і його духовної монополії у західному християнському світі. Тридентський собор (1545 – 1563 рр.) пристосував посттридентський католицизм до нових соціально-політичних умов вже буржуазно-капіталістичної Європи з метою формування вселенськості Католицької Церкви нової епохи.

Проте лише з відкриттям нової сторінки в історії католицизму після освоєння Північноамериканського континенту і колонізації Південної Америки, яка стала латинською, католицькою, Святому Престолу вдалося компенсувати втрати, заподіяні Реформацією, і відновити вселенськість католицизму.

У XIX – XX ст. католицизм зазнав важких випробувань: кризи і розкол Католицької Церкви після I Ватиканського собору (1869 – 1870 рр.); утворення Старокатолицької Церкви, яка не визнала прийнятий цим собором догмат про непогрішність і безпомилковість пап; модерністську кризу на початку XX ст.; зіткнення католицизму з секуляризацією суспільного і державного життя; втрату у 1870 р. Папської області і ліквідацію Папської держави, яка існувала з середини VIII ст., що призвело до позбавлення папства світської влади.

Однак Святому Престолу і в цих скрутних для нього умовах вдалося за допомогою нових засобів, форм і методів утримати свою вселенськість і пристосуватися до сучасного модерного світу. Лев XIII (1870 -1903 рр.), папа з 1878 р., виробив програму примирення Церкви з сучасною цивілізацією, поклав початок соціальному вченню Церкви. Пій XI (понтифікат 1922 - 1939

рр.) завдяки Латеранським угодам між Ватиканом та Італійським урядом 11 лютого 1929 р. добився визнання суверенності й незалежності конфесійної, теократичної Держави – міста Ватикан, розгорнув інтенсивну дипломатичну діяльність під егідою Святого Престолу як суб'єкта міжнародного права.

Підготовка до II Ватиканського собору (1962 – 1965 рр.), його широкомасштабне проведення і ухвалені ним документи додали авторитету Святому Престолу, посилили вселенськість католицизму не лише на Заході, а й на Сході, поставили Католицьку Церкву в центр міжнародних відносин, проголосивши програму оновлення Церкви і пристосування її до сучасного світу – «аджорноменто». Понтифікат Івана Павла II (1978 – 2005 рр.) з його інноваціями в соціальному вченні Церкви і екуменічній діяльності призвів до започаткування міжконфесійного і міжкультурного діалогу, що істотно посилило авторитет католицизму і водночас спричинив кризу у Католицькій Церкві – появу руху лефевристів. Останній вважає II Ватиканський собор «моментом, який потрібно забути». Готовність нинішнього понтифіка Бенедикта XVI до діалогу з FSSPX (латинська назва лефевристського об'єднання) викликає серйозні підозріння у прогресистського крила в Католицькій Церкві «у чомусь поступитися консерваторам», що, зрештою, уже виявилось у введенні латинської меси. Відтак, повне сопричастя з лефевристами відбувається в ракурсі «розв'язання всіх доктринальних питань, які стосуються інтерпретації II Ватиканського собору».

Вселенськість католицизму в сучасну епоху підтримується дипломатичними формами і методами взаємовідносин Святого Престолу з абсолютною більшістю країн. Нині Святий Престол, як суб'єкт міжнародного права, має ті чи інші форми дипломатичних відносин майже з 200 країнами (у 2007 р. їх було 187), і то не лише з католицькими, а й мусульманськими, індуїстськими, буддистськими та іншої конфесійної спрямованості. Механізми та інструменти дипломатичної діяльності Святого Престолу різноманітні, але насамперед - це дипломатичні відносини на рівні нунціатур чи просто представництв. До категорії голів папських представництв постійного характеру належить апостольській делегат, що представляє Папу при партикулярних Церквах, та нунцій, який має клас посла і представляє папу як при партикулярних Церквах, так і при державах і урядах. Апостольські нунції в деяких країнах є дуаєнами (тобто особами, які очолюють весь дипломатичний корпус зарубіжних держав у цій країні, старший дипломатичний представник вищого рангу). Станом на 2005 р. статус дуаєна в 43 країнах світу був наданий папським представникам.

Ватиканські дипломати, які працюють у закордонних представництвах Святого Престолу, поєднують виконання церковних та дипломатичних функцій, оскільки представляють, як папські легати, не державу, а конкретну особу - Папу Римського, який є Сувереном Держави - міста Ватикан. Канон 364 Кодексу канонічного права визначає церковні функції папського представника, а канон 365 – дипломатичні. Головна церковна функція папського легата полягає у зміцненні уз єдності партикулярних Церков з

Апостольським Престолом. Нунцій повинен сповіщати про умови, в яких перебувають партикулярні Церкви, і про все, що стосується життя Церкви в країні його перебування. До важливих функцій належить підтримка тісних зв'язків з Конференцією Єпископів місцевої Католицької Церкви, надання їй різноманітної допомоги, пропонування Апостольському Престолу імен кандидатів на сан єпископа, збір інформації про цих претендентів, налагодження співпраці місцевих католицьких єпископів з іншими Церквами та церковними спільнотами, а також з нехристиянськими релігіями. Відтак, взаємодіючи з єпископами партикулярної Католицької Церкви, папський нунцій захищає перед керівництвом держави все, що стосується місії Церкви та Святого Престолу.

Дипломатичні функції папського нунція обіймають досить поважне коло його завдань: розвивати відносини між Святими Престолом і владою країни; займатися питаннями відносин між Церквою і державою та особливим чином заохочувати укладання конкордатів та інших угод; вступати у зносини з державними органами влади, якщо цього вимагають обставини. При цьому папський нунцій має брати до уваги думку і пораду єпископів та повідомляти їх про стан справ [Див.: Козлов В.А. Дипломатія Святого Престолу. – К., 2008. – С.36 – 37].

Дуалізм функцій папського нунція ставить його в особливе становище серед своїх світських колег – дипломатів, оскільки він бере активну участь у житті партикулярних церков та передає їм директиви від Апостольської Столиці. «Такий факт часом трактується органами країни або країн акредитації як втручання у внутрішні справи. Нині, щоб не викликати зайвих підозр чи невдоволення, Святий Престол доручає папським легатам не висловлюватися на політичні теми. Як правило, публічні політичні виступи виголошують місцеві єпископи» [Там само. – С. 38].

Широка розгалуженість структур Католицької Церкви у світі та дуалізм функцій папського нунція не лише допомагають Святому Престолу отримувати відповідну інформацію про стан церковно-державних справ в країні перебування, а й сприяють Ватикану гнучко й оперативно реагувати на виклики, які існують як всередині, так і поза Католицькою Церквою. Папський представник певною мірою контролює діяльність партикулярних Церков з доктринальної точки зору, що сприяє єдності Католицької Церкви. А з другого боку, дипломатичний статус папського легата надає Святому Престолу можливість доносити свою думку та впливати на прийняття рішень у різних державних та міжнародних структурах. Разом з тим, існування дипломатичних закордонних органів зовнішніх зносин Святого Престолу зміцнює функцію вселенськості католицизму і водночас підносить вагомість його як суб'єкта міжнародних відносин і моральний авторитет світового масштабу, яким є Папа Римський [Там само. – С. 40].

Вагомою формою і водночас інструментом збереження вселенськості католицизму є конкордати, суб'єктами яких є Святий Престол і світські держави. Іван Павло II включив Конференції єпископів партикулярних

Католицьких Церков у систему двосторонньої дипломатії Святого Престолу, зокрема при укладанні угод з державами. Але оскільки конкордати, укладені від імені Святого Престолу, мають силу міжнародної угоди, то договори, укладені Конференціями Єпископів, мають внутрішньодержавний характер. Конкордати врегульовують питання надання Католицькій Церкві та її інституціям статусу юридичної особи, заснування нових релігійних інституцій, функціонування католицьких вищих та середніх загальноосвітніх навчальних закладів та визнання їх дипломів з боку держави, вільного призначення Святим Престолом єпископів та зносин з ними, а також низку інших соціогуманітарних напрямів діяльності партикулярних Католицьких Церков.

Конкордат (від лат. *concordatum* – погодження) – узгодження між Святим Престолом і урядом будь-якої держави про становище Католицької Церкви, її права і привілеї. Деякі сучасні католицькі каноністи дають визначення конкордату як «узгодження між церковним і цивільним суспільством» [Мудрий Софрон, професор-доктор. Публічне право Церкви і конкордати. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 90]. Конкретна мета конкордатів, їхні форма, зміст і характеристики змінюються залежно від політичних, соціальних та релігійних передумов, які зумовлювали в кожний історичний момент відносини між Церквою і державою. Конкордат вважається привілейованою формою згоди і компромісу між двома найвищими суб'єктами міжнародного права – Святим престолом (в особі Римського папи) і будь-якою державою, незалежно від її конфесійної, ідеологічної чи політичної орієнтації.

Конкордатна система з'явилася в епоху імператора Константина і пізніше, в епоху Середньовіччя, а згодом і в Новій та Новітній період, закріпилася у формі співпраці між тронем і вівтарем, сприяючи Католицькій Церкві в утвердженні її привілеїв, а також її універсального і вселенського статусу за допомогою держави. «Існував тісний зв'язок між суспільством цивільним і суспільством релігійним, з постійним намаганням з боку державної і релігійної влади взаємно контролюватися та інструменталізуватися» [Там само. – С. 91].

Конфесійність держави не є умовою для конкордату. У країнах, що розвиваються, Католицька Церква завдяки конкордатам отримує можливість для виконання своїх фундаментальних функцій. У тоталітарних країнах – фашистських і комуністичних – конкордати давали необхідний мінімум для існування цієї Церкви. А в цілому конкордати стали виявом універсальності й вселенськості католицизму як феномену християнства. За всю історію католицизму Святий Престол уклав сотні конкордатів. Лише за період понтифікату Пія XI (1922 - 1939 рр.) була встановлена співпраця між Церквою і державами завдяки 45 конкордатам. У другій половині ХХ ст. цей процес набув ще більшого розвитку. Крім того, між Святим Престолом і різними державами укладаються різноманітні угоди і конвенції із усіма фундаментальними характеристиками конкордату.

Святий Престол використовує різноманітні дипломатичні заходи і форми підтримання й утвердження своєї вселенської вагомості й авторитету. Це насамперед взаємні візити на найвищому рівні, серед яких особливе місце посідають папські візити до різних країн світу. Цю форму зміцнення авторитету Святого Престолу і утвердження вселенськості католицизму активно використовував під час свого понтифікату Іван Павло II, який відвідав сотні країн – католицьких, протестантських, православних, мусульманських та інших конфесійних орієнтацій. У деяких країнах він побував з пастирським та державним візитом по кілька разів. Від того, як організований прийом понтифіка, залежить авторитет країни на світовій арені.

Це, зрештою, довів і державний візит Івана Павла II на запрошення Президента України Л. Д. Кучми в Україну. З точки зору державної ваги саме на той час цей візит був насамперед потрібний Україні, як державі, щоб підняти її авторитет у світі. Саме тому цей державний візит, який проходив з 23 по 27 червня 2001 р., ретельно планувався і був здійснений після широкомасштабної підготовчої роботи, незважаючи на тиск, який чинився на Україну як з боку державних структур Росії, так і Московського Патріархату та його підконтрольних Церков і біляцерковних екстремістських груп так званого «політичного православ'я» в Україні.

Щорічні папські послання з нагоди Нового року, які отримали назву «День миру», папські прийоми дипломатів, які акредитовані при Святому Престолі, та виголошувані на цих прийомах, що відбуваються на завершення кожного року, підсумкові аналітичні промови понтифіків, які стосуються міжнародної обстановки у різних регіонах та окремих країнах світу, міжконфесійні зустрічі в Асизі (Італія) та інші дипломатичні, пастирські та міжконфесійні заходи також спрямовані на вагомий приріст вселенського значення католицизму взагалі, посилення ролі Святого Престолу, особисто Папи Римського у сучасному світі.

Разом з тим Святий Престол зберіг такі середньовічні форми вираження своєї вселенськості, як візити до папського Риму світських володарів *Ad limina* (з лат. - «до порогів») і єпископів партикулярних Католицьких церков - *Ad limina apostolorum* (з лат. - «до апостольських порогів»). Звідси пішов і відомий афористичний вислів: «Всі дороги ведуть до Риму». Якщо середньовічні королі й імператори зобов'язані були періодично звітувати Римським понтифікам про свою діяльність, щоб отримати благословення на її продовження, одним словом, вірнопіддано демонстрували свою залежність від «римських папських порогів», то католицькі єпископи такі візити відбували і нині відбувають з неменшим трепетом, покірністю і послушністю до вселенського архієрея.

Ця традиція збереглася і в XX ст. і на початку XXI ст. Кожний офіційний, державний візит до Італії традиційно включає відвідання державними особами іноземних країн Ватикану, щоб скласти візит ввічливості Вселенському понтифіку. До цього вдаються всі державні мужі,

незалежно від їх особистої конфесійної належності й політичної орієнтації. Так чинили навіть високі державні особи Радянського Союзу та інших країн соціалістичного табору. Збереження цієї традиції – яскраве підтвердження вселенськості католицизму і в сучасному світі. По суті, традиція відвідування високими державними особами різних політичних, світоглядних орієнтацій Держави-міста Ватикан і їхні зустрічі з Римськими папами набули характеру обговорення і вирішення не лише чисто конфесійних проблем, які виникають у відносинах Ватикану з іншими державами, а стосуються широкого спектру міжнародного співробітництва. Саме цей аспект надає Святому Престолу необмежену можливість бути вагомим чинником, який присутній у всіх процесах сучасного глобалізованого світу.

Святий Престол – це не держава, а вищий керівний орган Католицької Церкви і водночас загальновизнаний суб'єкт міжнародного права. Окрім діяльності в ООН в ролі спостерігача (а не члена цієї міжнародної організації), та в низці міжнародних конференцій під егідою ООН, Святий Престол бере активну участь в роботі спеціалізованих установ ООН (із 20 спеціалізованих установ він представлений в 14 безпосередньо або від імені Держави-міста Ватикан). Святий Престол присутній в організації ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) зі спостережною місією, оскільки проблеми освіти, науки і культури входять в коло постійних інтересів Ватикану. Він приєднався до таких конвенцій та угод як Всесвітня конвенція про авторське право (1952 р.), Угода про імпорту наукового, навчального та культурного обладнання (1950 р.), Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройних конфліктів (1954 р.) та Конвенція про охорону всесвітньої культури та природної спадщини (1972 р.) Папський представник бере активну участь у роботі Всесвітньої організації здоров'я, а Святий Престол має Постійну спостережну місію при цій організації з 1967 р.

Важливе місце у двосторонніх відносинах Святого Престолу посідає держава Ізраїль та Палестина, оскільки на цих територіях знаходяться святі місця для всіх християн і, по суті, тут проходить лінія дотичності трьох релігій – іудаїзму, ісламу та християнства. Дипломатичні відносини з Ізраїлем були встановлені у 1994 р. внаслідок підписання Основоположної угоди між Святим Престолом і Державою Ізраїль. Святий Престол має також офіційні відносини дипломатичного характеру з Організацією визволення Палестини (ОВП), які були встановлені 26 жовтня 1994 р., а згодом, у 2000 р., ці відносини набули нового кшталту підписанням Основоположної угоди, якою зафіксовано, що дії, спрямовані на односторонню зміну статусу Єрусалиму, з моральної та правової точки зору є неприйнятними. ОВП зі свого боку надала широкі права і можливості Католицькій Церкві реалізувати свої функції і традиції у сфері моралі, благодійництва, навчання і культури та зобов'язалася визнати правосуб'єктність Католицької Церкви та її канонічних інституцій.

23 квітня 2009 р. в Апостольському Палаці у Ватикані був підписаний Меморандум про порозуміння між Святим Престолом та Лігою арабських держав (ЛАД). Як зазначено в офіційній заяві, Меморандум має на меті подальше зміцнення співпраці між Святим Престолом і Лігою арабських держав, особливо на політичному і культурному рівнях, заради миру, безпеки, регіональної та міжнародної стабільності. Цей Меморандум пропонує консультації між двома Сторонами, приділяючи особливу увагу ініціативам міжрелігійного діалогу [Схід – справа делікатна // Католицький вісник. - 2009. - №12. – С. 3]. Святий Престол має свого Апостольського делегата при ЛАД з 2006 р., а підписання Меморандуму про порозуміння – це надзвичайно важлива ініціатива, значення якої важко переоцінити, насамперед для християн, які проживають в арабських країнах.

Святий Престол своїм моральним авторитетом підтримує діяльність Міжнародного агентства з атомної енергії і з 1957 р. став одним з засновником МАГАТЕ й повноважним членом цієї організації. Важливим кроком на шляху до врятування світу від ядерної катастрофи було приєднання Святого Престолу до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1971 р.). Особливу увагу Ватикан приділяє Європі, оскільки тут наявне його місцезнаходження і сфера духовних інтересів. Саме тому Святий Престол є членом Організації безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Він брав активну участь у Гельсінській нараді з безпеки і співробітництва в Європі (1975 р.) і підписав її Заключний акт. Саме за домагання представника Ватикану прийнято положення про повагу до релігійної свободи і віросповідання, під яким стоїть підпис і тодішнього керівника СРСР Л. І. Брежнєва, що мало важливе значення для підтримки прав людини і релігійних свобод в цій країні.

Святий Престол ще в 1970 р. встановив офіційні відносини з Європейським Союзом (ЄС), при якому він акредитований Апостольським нунцієм, підтверджуючи в такий спосіб, що він розглядає ЄС не просто як міжнародну організацію, а й як прообраз майбутньої всеєвропейської держави [Козлов В.А. Дипломатія Святого Престолу. – С.84].

Але все ж для повноти вселенськості католицизму та вагомої ролі Держави-міста Ватикан і Святого Престолу як духовного світового центру католицизму не вистачає Китаю, Індії, Росії з їхнім населенням, що, по суті, майже дорівнює половині людства. Саме ці держави нині є особливим предметом дипломатичних, пастирських, євангелізаційних, соціокультурних завдань і піклувань Ватикану. Великий інтерес Апостольська Столиця проявляє до встановлення дипломатичних відносин з Китайською Народною Республікою (КНР), що, як вважають у Ватикані, має призвести до запровадження вільних умов функціонування Католицької Церкви в КНР.

Континентом, без якого не може бути повноти вселенськості католицизму, вважається Африка. Статистичні дані, які відображають ситуацію 2007 р. за поданням ватиканського щорічника «*Annuario Pontificio – 2009*», свідчать, що «найдинамічнішим у розвитку католицизму регіоном

світу впевнено стає Африка» [Див.: Католицький вісник. – 2009. - №6. – С.16]. Починаючи з середини ХХ ст., християнство почало домінувати в Африці, витісняючи з цього континенту іслам та місцеві традиційні культури. Крім північної Африки, де переважає іслам (88% населення – мусульмани), в інших частинах континенту домінуючим є християнство, з перевагою в ньому католицизму: у Західній Африці – 59% населення є християнами, Східній Африці – 62%, Центральній Африці – 81%, Південній Африці – 82%.

Вагомий внесок у динамічний розвиток католицизму в Африці вніс Іван Павло II, який відвідав 40 з 55 африканських країн. Результатом цих візитів став перший Синод католицьких єпископів Африки (1964) і вихід по-синодального апостольського повчання «Церква в Африці». Це послання Івана Павла II, по суті, не лише стало підсумковим щодо розвитку католицизму на континенті, а й окреслило широку перспективу католицизму в Африці у третьому тисячолітті. Напрямки, тенденції розвитку католицизму - євангелізація й інкультурація [Posynodalna adhortacja apostolska. Ecclesia in Afrika ojca Swietego Jana Pawla II do biskupow do kaplanow i diakonow do zannikow i zakonnic oraz do wszystkich wiernych o Kosciole w Afryce i jego misji ewangelizacyjnej u progu 2000. – S. 55 - 78].

Інкультурація в Африці спрямована на «внутрішнє перетворення автентичних культурних цінностей через інтеграцію з християнством», «укорінення християнства в африканській культурі». З цією метою накреслені конкретні заходи інкультурації в контексті африканської ментальності, культу предків, традиційних африканських вірувань та її (інкультурації) застосування в літургійній, обрядовій, етико-моральній, еkleзіально-правовій сферах [Ibidem. – S.55 – 57]. Разом з тим у папському посланні Бенедикта XVI «Церква в Африці» накреслена широка програма соціальних, економічних, культурних, освітніх заходів, які повинні сприяти розвитку католицизму в Африці та участі в цьому вселенському проекті всіх структур Католицької Церкви.

Перша поїздка папи Бенедикта XVI до Африки, його візити до Анголи і Камеруну у березні 2009 р. мали на меті означити основні проблеми, які стоять перед Католицькою Церквою в Африці і мали бути в центрі уваги II Синоду африканських єпископів (жовтень 2009 р.). По суті, ці проблеми акцентовані у Lineamenta (Підготовчому нарисі) Синоду, опублікованому в 2006 р., та в Instrumentum Laboris (Робочому документі). Суть їх зводиться не лише до пасторально – місіонерських заходів, а вміщується в контекст соціального вчення Церкви. Три головні виклики, які стоять перед Католицькою Церквою в Африці, II Синод африканських єпископів (по суті його фактична назва «II Синод єпископів про Африку») означив як: 1) знайти шляхи відновлення економіки Африки; 2) створити реалістичну й міцну культуру продуктивної праці; 3) повернути політику і владу до християнських морально – етичних і соціальних принципів суспільного життя; 4) залучити загальні віруючих католиків до вирішення політичного та економічного майбутнього своїх народів. Таким чином, католицьке

розуміння політики й економіки – ключова тема II Синоду єпископів про Африку, який відбувся 4-25 жовтня 2009 р. Вирішення цієї проблеми в душі соціального вчення Католицької Церкви стало важливим завданням для Церкви в Африці як складової примноження вселенськості католицизму.

У зв'язку з динамічною імплементацією соціального вчення Католицької Церкви в економічну, політичну та соціогуманітарну сфери Африканського континенту, виникає питання: а який стан католицизму і які його перспективи в Європі? Зрештою, йдеться про те, чи католицизм є вселенським в сучасній Європі? Згідно зі статистичними даними ватиканського щорічника «*Annuario Pontificio*», католики в Європі становлять 41% від загальної чисельності населення. Відтак, католицизм не може претендувати на свою вселенськість (в повному розумінні цієї дефініції) в Європі. Як вважають сучасні ватиканологи, «католицизм покинув Європу» внаслідок релігійної кризи, яку переживає цей континент. Бенедикт XVI, реалістично оцінюючи стан католицизму в Європі, прийшов до висновку, що «забуття Бога є великою проблемою Заходу, і це забуття поширюється щораз більше». Більшість жителів таких країн Європи, як Німеччина, Франція, Італія, традиційно ідентифікуючись як католики, нехрещені, не дотримуються святих таїнств, зокрема євхаристії (причастя), оскільки вважають, що «християнство і Бог – це речі які належать до минулої епохи» [L'Osservatore Romana. – 2007. - № 2. – S.41].

Подорожуючи Баварією, Бенедикт XVI був вражений атмосферою забуття Бога і секулярною налаштованістю суспільного і приватного життя своїх земляків. «Старша донька» Католицької церкви – Франція, як переконався Бенедикт XVI після відвідування цієї країни, стала «позитивно секулярною державою», в якій лише 48% населення все ще відносить себе до католиків, 15% - до мусульман, а 32 % - взагалі атеїсти. Візит до Чеської Республіки 26 – 28 вересня 2009 р. дав можливість папі побачити країну в Центральній Європі, де 49% населення вважають себе атеїстами, а 32% вірять в Бога, але кількість практикуючих католиків становить лише 5%.

Ватикано-американські відносини завжди відрізнялися від відносин Ватикану з іншими католицькими державами. США постійно демонстрували своє особливе, незалежне, навіть зверхнє ставлення до Римських пап і Святого Престолу. Нинішній президент США Барак Обама, як засвідчують католицькі джерела, продовжує цю політику американської зверхності. Католики, які за його президентства посіли державні посади, були підібрані командою Обама за критерієм підтримки президентської політики щодо Святого Престолу. Це яскраво продемонструвала серія призначень на ключові дипломатичні посади, зокрема призначення нового посла США при Святому Престолі. Ватикан відхилив три кандидатури на посаду посла США при Святому Престолі, запропоновані Обамою, оскільки всі вони, будучи католиками, підтримували президентську політику в питаннях біоетики, зокрема легальності і дозволеності абортів. Відтак, жоден з претендентів не зміг дістати схвалення Святого Престолу.

27 травня 2009 р. у Вашингтоні оголошено про призначення нового посла США при Святому Престолі. Ним став Мігель Діас, католик, професор теології. Це призначення розглядається в контексті не так відносин США та Ватикану, як політики США взагалі. «Нахабно призначаючи послом при Святому Престолі Мігеля Діаса, відомого своєю терпимістю щодо абортів, президент США натякає, що Ватикан, приймаючи посла Діаса, буцімто схвалює погляди самого Обама» [Католицький вісник. - 2009. - №13. - С. 4]. Відтак, вважається, що на тлі тих кандидатур, які були запропоновані, Мігель вважається найкращим вибором, хоч і нав'язаним Святому Престолу.

Цей дипломатичний кліч дав підставу для твердження, що позиція президента США Обама може бути розцінена як «зухвала спроба показати, хто претендує на роль хазяїна в морально-етичних питаннях. Обама вперто провадить свою політику щодо життя і прав людини, показуючи всьому світові своє зверхнє ставлення до соціальної доктрини Католицької Церкви» [Там само].

Позиція США щодо Ватикану підриває статус вселенськості католицизму і пріоритетність позиції Святого Престолу не лише в морально етичних, а й в цілому соціально-гуманітарних проблемах сучасності. США довго ігнорували можливість встановлення дипломатичних відносин зі Святим Престолом і лише у 1984 р., за всю історію католицизму в США, були встановлені офіційні дипломатичні відносини зі Святим Престолом. Підбір католиків на державні посади в США розцінюється як «справжній ляпас Католицькій Церкві», оскільки, як уже зазначалося, президент Обама «навмисно обирає толерантних католиків» до своєї адміністрації. Це було продемонстровано призначенням на посаду міністра охорони здоров'я США католички Кетлін Сібеліус, яка підтримує політику президента щодо абортів і опікується державним фінансуванням клінік, що їх проводять. Це дало підставу архієпископу Джозефу Ньюману публічно звернутися до неї з вимогою, щоб вона припинила приступати до Святого Причастя.

Ще одним надзвичайно важливим і ефективним засобом збереження утвердження вселенської ваги католицизму є різні форми католицької освіти. Першими у світі університетами були католицькі - Болонський і Паризький (Сорбонна). Під опікою Ватикану діють папські університети. Найбільш відомі з них: Григоріанський, Латеранський, Салезіанський, Святого Томи Аквінського, Урбаніанський, Східний. До папських відноситься також низка інститутів, академій, зокрема Папська академія наук, заснована в Римі у 1603 р. Це одна із оригінальних установ Ватикану, якою опікується особисто папа. Вона складається з 70 членів з високим науковим авторитетом. Академіки Папської академії наук обираються серед вчених всього світу, незалежно від національної і релігійної приналежності. Це, як правило, видатні представники математичних і природничих наук, більшість з яких є лауреатами Нобелівської премії. Ця наукова установа покликана «примножувати славу науки», «підтримувати інноваційні дослідження».

Папська Академія соціальних наук, заснована папою Іваном Павлом II у 1994 р., об'єднує суспільствознавців (філософів, соціологів, істориків, демографів, політиків, економістів) із усього світу, ставить за мету організацію дослідження сучасної соціальної дійсності. Висновки і рекомендації цих досліджень використовуються в соціальному вченні Католицької Церкви.

Безпосередньо у Ватикані функціонують 14 університетів і 6 академій духовно-світської освіти. У всьому світі нараховується 1861 католицька навчальна установа, в яких навчаються не лише священнослужителі, а й юристи, економісти, психологи, дипломати та інші спеціалісти [Див.: Україна і Ватикан у розвитку вищої освіти та духовності. – Одеса, 2008. – С. 16 – 17].

Католицизм в США – це не тільки релігійна організація, а й специфічна субкультура. Одним із основних чинників, що формує цю субкультуру, є система католицької освіти, особливе місце в якій посідають католицькі університети, які виконують важливу роль не лише в сфері освіти, а й в науковій діяльності. У США налічується майже 500 католицьких вищих навчальних закладів.

Найбільш престижними вважаються університети, якими опікується єзуїтський орден. Майже кожен 10-й юрист в США навчався в єзуїтських університетах. У католицьких університетах ведучими є дисципліни зовнішньополітичного спрямування, зокрема в них навчаються майбутні дипломати. Під час свого візиту до США папа Бенедикт XVI 17 квітня 2008 р. виступив в Католицькому університеті Америки (провідний католицький навчальний заклад США) і звернувся до присутніх на цій зустрічі 235 ректорів католицьких університетів, акцентуючи їх увагу на «ідентичності католицького університету». Він закликав ректорів визнати «кризу правди», яка коріниться в «кризі віри». Папа запропонував «створити дияконію істини у суспільствах, де секулярна ідеологія вбиває клин між істиною і вірою» [L'Osservatore Romano. – 2008. - № 5 (303). – S.49].

У Південній і Центральній Америці вся система освіти була створена Католицькою Церквою. Навчальні заклади усіх ступенів, включаючи коледжі й університети, створювалися і керувалися в основному чернечими орденами – домініканцями та єзуїтами, які виконували велику цивілізаторську місію: вивчали індійські мови, склали їх граматику і словники, досліджували місцеві звичаї і культуру. Католицькі місії виконували просвітницьку роботу, прищеплювали елементарні культурні, технічні навички. Так утверджувався колоніальний католицизм на Південноамериканському континенті.

Католицька Церква та її численні місії в Азії насамперед прокладають шлях для прозелітизму через освіту і харитативну, благодійницьку діяльність. Лише в Індії діють 75 католицьких університетів і коледжів, створена багатотисячна мережа початкових освітніх католицьких закладів. Останнім часом спостерігається сплеск міжконфесійних конфліктів із-за

такої активізації католицької освіти в цій країні, а також супротив «наступу католицизму» з боку екстремістських індуїстських, мусульманських і сикхських елементів.

В Африці більша частина інтелігенції здобуває освіту в католицьких університетах. На цьому континенті для африканської молоді створюються і активно функціонують спеціальні професійні школи, коледжі, де здобувається освіта на повному утриманні Церкви і католицьких місій, після завершення якої ця молодь отримує гарантоване працевлаштування. По суті, це й є праксеологічне втілення соціальної доктрини католицизму як вияв різноманітних форм і методів універсальності й вселенськості Церкви.

Відтак, католицька освіта, яка повинна репрезентувати ідентичність сучасного католицизму, незмінну тотожність віри і розуму, виконує в особливий спосіб функцію утвердження вселенського значення католицизму. Разом із тим Католицька Церква вже не може гарантувати ідентичності університетських знань і католицької віри. Саме тому Бенедикт XVI застерігає, що будь-яке посилення на принцип університетської автономії й свободи, щоб узаконити становище, яке суперечить вірі й науці Церкви, вважається «зрадою ідентичності й місії університету». Папа закликає викладачів і керівників шкіл і університетів «гарантувати, що учні й студенти отримують навчання, яке відповідає науці і практиці католицької віри». Кожне відхилення від цієї концепції, застерігає понтифік, «послаблює католицьку ідентичність, беззастережно спричиняє моральний, інтелектуальний і духовний заколот» [L'Osservatore Romana. – 2008. - № 5 (303). – S.51].

Оцінюючи загалом сутнісне значення й історичні виміри понятійної категорії «вселенськість католицизму», приходимо до висновку, що упродовж минулого тисячоліття католицизм пройшов кілька істотних стадій розвитку, які характерні такими виявами його вселенськості:

- 1) У витоках становлення вселенськості католицизму були об'єктивні обставини його розвитку: слабкість світської державної влади на Заході Римської імперії після її розпаду, що дозволило Римському папі і Святому Престолу стати активним суб'єктом державно-церковних відносин, створити політичну, правову, соціальну і культурну основу суспільства і католицької цивілізації в ранньому Середньовіччі, яка набула ідейної основи у формі теократичної Християнської Республіки (*Respublica Christiana*) та її практичного втілення у Римській священній імперії німецької нації начолі з імператором і папою.
- 2) Криза інституту папства у XIV ст., згодом - протестантська Реформація у XVI ст. істотно звузили масштаб вселенськості католицизму в Європі і водночас стимулювали вироблення нових підходів у її відновленні в дусі посттридентського католицизму, пристосованого до соціально-політичних, національно-культурних умов нової буржуазно-капіталістичної Європи.

- 3) Важливим фактором розширення масштабів вселенськості католицизму стало його проникнення до Нового Світу (США) і Південної Америки. Фактично на цьому континенті Католицька Церква компенсувала свої попередні втрати і здобула абсолютну більшість своїх вірних (до світової чисельності католиків), а католицька колонізація посилила роль Католицької Церкви в політичному, соціальному і культурному житті цього континенту. Разом з тим вже у ХХ ст. католицизм в Латинській Америці зіткнувся з новими кризовими явищами – «теологією звільнення» і «теологією сект», які істотно вплинули на зниження авторитету і впливу католицизму. Водночас американо-ватиканські відносини перебувають у стані перманентної кризи, яка посилилась не лише внаслідок етично-морального стану католицького духовенства в США, а й в результаті політики американської зверхності щодо Ватикану, яку завжди демонстрували американські президенти і яку демонструє нинішня американська адміністрація Барака Обами.
- 4) Вселенськість католицизму в сучасну епоху підтримується і примножується завдяки активізації дипломатичної діяльності Ватикану, посилення ролі Святого Престолу як суб'єкта міжнародного права шляхом встановлення дипломатичних відносин з майже 200 державами світу, здійснення активної конкордатної політики, безпосереднім членством або участю в статуті спостерігачів у більшості міжнародних організацій. Вселенськість католицизму вийшла за межі християнського світу і присутня як дипломатичний фактор міжнародної політики в країнах мусульманського світу, іудаїзму, індуїзму, буддизму.
- 5) Без утвердження інституційних, правових і легальних структур католицизму в Китаї, Росії, Індії, де проживає майже половина світового населення, не може бути повноти вселенськості католицизму. Задля досягнення цієї мети ці країни знаходяться в особливій сфері відносин Ватикану з ними, а Святий Престол, як світовий центр католицизму, надає їм пріоритетність в своїй дипломатичній, пасторській, харитативній діяльності. Це – один з найважливіших напрямів Східної політики Ватикану.
- 6) Африканський континент вважається найдинамічнішим у розвитку вселенськості католицизму за останні півстоліття. Святий Престол в Африці ефективно реалізує програму соціальних, культурних, пасторських, освітніх проєктів в контексті інкультурації католицизму в африканські культури. Імплементация основних положень соціального вчення Католицької Церкви відбувається шляхом впровадження сучасних проєктів модернізації економіки, створення культури продуктивної праці, засвоєння владними структурами етично-моральних і соціогуманітарних принципів католицької соціальної доктрини. Важливим чинником утвердження

вселенськості католицизму на африканському й азіатському континентах є поширення субкультури католицької освіти.

- 7) Секуляризація суспільного і державного життя в Європі, посилення ролі ісламського фактора на цьому континенті актуалізує нові концептуальні інновації буття Католицької Церкви: підтримання філософії лібералізму, угрунтованого на християнських цінностях; вихід християнської віри за межі абстрактного теологічного поля; звуження міжрелігійного і розширення міжкультурного діалогу; залучення католиків, насамперед молоді, до широкої участі в суспільному житті, діяльності різних політичних партій широкого спектру (правих, центристських, лівих), оскільки в політиці, як вважає нинішній понтифік, «немає догм і вона не належить до питань віри». На цьому шляху Святий Престол намагається допомогти Європі віднайти свою християнську ідентичність (у католицьких її виявах).
- 8) Відправлення католиків у «вільне політичне плавання», конвергенція католицької ідентичності у широкий спектр громадських об'єднань і політичних партій, протидія антиклерикальним моделям на кшталт французької й іспанської в умовах відсутності державної церкви та функціонування секулярних держав – всі ці заходи Святий Престол вважає позитивними для оздоровлення католицизму, який «покидає Європу», щоб надати йому повноти вселенськості.
- 9) У прирощенні вселенськості католицизму Україна завжди виконувала функцію ретранслятора Східної політики Ватикану. Упродовж останніх чотирьох століть ця функція зазнала істотної трансформації від унійної її спрямованості (папа Урбан VIII: “За вашою допомогою, мої любі русини, я весь схід хочу повернути”) до уніоністичних проєктів 20-30-х років минулого століття, істотним рушійним компонентом яких вже став латинський католицизм. Експеримент на ефективність уніоністичного проєкту Ватикану був проведений на західноукраїнських землях серед православних без залучення до цієї місії акції українського греко-католицизму.
- 10) Оскільки *унійність* (як форма об'єднання з Римською Церквою Православних Церков), уніатизм (як спосіб окатоличення засобами прозелітизму і навернення) та уніонізм (поєднання православних з католицизмом шляхом утворення латинських Церков зі східнослов'янським обрядом) виявилися неефективними у реалізації Східної політики Ватикану і за сучасних умов стали для Святого Престолу проблемою, “болісною і трудною для екуменізму” з Православними Церквами, то Східні Католицькі Церкви (вагомою частиною яких є Українська Греко-Католицька Церква), згідно з Баламандським документом Змішаної міжнародної комісії для теологічного діалогу Католицької Церкви з Православними

Церквами, були віддані на поталу в ім'я “мирної жертви” з “Другим Римом” (Вселенським Константинопольським Патріархатом) і “Третім Римом” (Московським Патріархатом).

- 11) Сьогодні векторіальний напрям Східної політики Ватикану з метою досягнення повноти вселенськості католицизму має таку ретрансляційну конфігурацію: Польща (форпост і авангард католицизму на Сході) – *Україна* (“Точка перетину”, перехрестя для зустрічі”, “серединна земля”, “міст між культурою Заходу і Сходу”, - за визначенням Державного секретаря Ватикану кардинала Тарчіціо Бертона, й *Росія* (давня незбагненна мрія Святого Престолу, основна мета і головна ціль Східної політики Ватикану).
- 12) У цьому ретрансляційному просторі прирощення вселенськості католицизму український греко-католицизм виявився не лише зайвою ланкою, а й таким, що “належить до минулого”, оскільки “створює певні труднощі” в реалізації Східної політики Ватикану. Передові позиції посідає римо-католицизм, який в незалежній Україні динамічно розвивається, отримуючи преференції як з Ватикану, так і з Польщі, маючи міцну базу на Заході України і подільсько-житомирському регіоні, активно просувається на Схід і Південь України.
- 13) Український греко-католицизм утратив своє панівне становище на Заході України, оскільки навіть в Галичині симетричні позиції з ним посідають Православні Церкви. Уступаючи Римо-Католицькій Церкві в темпах і широті етнічної всеохопленості неофітів (УГКЦ не виходить за межі українського етносу) на Великій (Наддніпрянській) Україні, український греко-католицизм вже не може виконувати навіть ролі “точки перетину”, “перехрестя для зустрічі”, не говорячи вже про “міст між Сходом і Заходом”. Це все перебирає на себе Римо-Католицька Церква в Україні, а “східний католицизм стає зайвим як відокремлене явище” (за визначенням Баламандського документу).

7.26. Православ'я як синтез етнічності та вселенськості. Історія людства показує, що одним із найважливіших інструментів духовного, ідеологічного та морального впливу як на окремих людей, так і на суспільство в цілому були системи релігійних вірувань. У нинішньому суспільстві релігія також займає особливі позиції. Тому природно постає питання про можливість релігійних чинників сприяти підтриманню необхідного рівня суспільної інтеграції. На сучасному етапі історичного поступу України відбуваються кардинальні, часто суперечливі за своїм змістом зміни, які супроводжуються виникненням значних проблем у політичній, економічній, соціальній і гуманітарній сферах. Без їх розв'язання українське суспільство не може рухатися до побудови правової демократичної держави, необхідними атрибутами якої є демократія,